

Application of the Mourning and Celebration Rituals of the Ahl al-Bayt in Strengthening the Moral Values of the Family*

Esmail Malakutikhah¹ Maryam Mazaheri²

1- Assistant Professor, Department of Islamic Studies, University of Isfahan,
Isfahan, Iran (Corresponding Author).

e.malakooti@ltr.ui.ac.ir

2- M.A. Graduate in Women's Studies, Faculty of Ahl al-Bayt (peace be upon them)
Studies, University of Isfahan, Isfahan, Iran.

mazahery404@gmail.com

Abstract

The comprehensive epistemic system of Islam, in addition to addressing individual and social rulings and issues, pays special attention to strengthening moral values within the family institution. Accordingly, Islam introduces the infallible leaders (peace be upon them) as models and guides, linking the emotions and affections of the faithful to their love. Among the most significant expressions of devotion to these immaculate leaders are participation in the joyful and celebratory gatherings as well as the mourning assemblies held in their honor. The aim of this study is to demonstrate the effect of applying the mourning and celebration rituals of the Ahl al-Bayt

---

*Cite this article: Malakutikhah, E; Mazaheri, M (2025). Application of the Mourning and Celebration Rituals of the Ahl al-Bayt in Strengthening the Moral Values of the Family, Journal in Applied Ethics Studies, 3(81), 157-187.

<https://doi.org/10.22081/jf.2025.72199.2064>.

■ **Publisher:** Islamic Propagation Office of the Seminary of Qom (Islamic Sciences and Culture Academy, Isfahan, Iran). ***Type of article:** Research Article

■ **Received:** 2025/07/10 • **Revised:** 2025/08/02 • **Accepted:** 2025/08/03 • **Published online:** 2025/12/05

(peace be upon them) in reinforcing the family's moral values. Employing a descriptive-analytical approach and drawing upon library-based research, this study collects and analyzes data from authentic religious, psychological, and sociological sources, along with experience-based observations. The findings reveal that these rituals possess multiple and multifaceted functions: the capacity for role modeling, establishment of shared norms and values, strengthening of parents' moral roles, restoration of religious and ethical identity, enhancement of mental well-being and sense of belonging as religious fraternity, and the provision of joy, tranquility, and social cohesion among believers. All these dimensions are closely related to the reinforcement of moral values within the family.

Keywords

Ahl al-Bayt (peace be upon them), moral values, mourning rituals, celebration rituals, family.

تطبيق مراسم الحزن والفرح عند أهل البيت عليه السلام لتعزيز القيم الأخلاقية للعائلة*

إسماعيل ملكوتي خواه^١ مريم مظاهري^٢

١- أستاذ مساعد لقسم المعارف الإسلامية، جامعة أصفهان. أصفهان - إيران (الكاتب المسؤول).

e.malakooti@ltr.ui.ac.ir

٢- خريجة حاصلة على ماجستير في دراسات المرأة، كلية معارف أهل البيت عليه السلام، جامعة أصفهان.

أصفهان - إيران

mazahery404@gmail.com

ملخص

إن النظام المعرفي الشامل في الإسلام، بالإضافة إلى اهتمامه بالقضايا والأحكام الفردية والاجتماعية، يولي اهتماماً خاصاً بتعزيز القيم الأخلاقية في مؤسسة الأسرة؛ ولذلك قدم الدين الإسلامي الواضح الأئمة المعصومين عليه السلام قدواتٍ وأدلاء، وربط مشاعر المؤمنين وعواطفهم بمحبتهم. من أهم مظاهر إظهار الولاء للأئمة المعصومين عليه السلام المشاركة في احتفالات ومناسبات الأشراف الكرام، ومجالس العزاء والمواساة. وتهدف هذه الدراسة إلى بيان أثر تطبيق مراسم العزاء والمواساة لأهل البيت عليه السلام في تعزيز القيم الأخلاقية للأسرة. أُجري هذا

*الاستناد إلى هذه المقالة: ملكوتي خواه، إسماعيل؛ مظاهري، مريم (٢٠٢٥). تطبيق مراسم الحزن والفرح عند أهل

البيت عليه السلام لتعزيز القيم الأخلاقية للعائلة. دراسات في الأخلاق التطبيقية، ٣(٨١)، ١٥٧-١٨٧.

<https://doi.org/1022081/jf.2025.72199.2064>.

□ نوع المقال: بحثي؛ الناشر: مركز الدعوة الإسلامية في حوزة قم (معهد العلوم والثقافة الإسلامية، أصفهان، إيران) © المؤلف.

□ تاريخ الاستلام: ۲۰۲۵/۰۷/۱۰ □ تاريخ التعديل: ۲۰۲۵/۰۸/۲ □ تاريخ القبول: ۲۰۲۵/۰۸/۰۳ □ تاريخ الإصدار: ۲۰۲۵/۱۲/۰۵

البحث باستخدام البحث المكتبي، وجمع المعلومات، وتدوين الملاحظات من مصادر دينية ونفسية واجتماعية موثوقة، بالإضافة إلى التجارب المرصودة، والمنهج الوصفي التحليلي. وقد أظهرت نتائج البحث أن لمراسم الحزن والفرح عند أهل البيت عليه السلام وظائف متعددة الجوانب والوظائف متعددة؛ إن القدرة على القدوة، والمعايير والقواعد المشتركة، وتعزيز الدور الأخلاقي للوالدين، واستعادة الهوية الدينية ذات التوجه الأخلاقي، وتأثير الصحة النفسية والشعور بالانتماء كأخوة دينية، وإدخال الفرح والراحة على المؤمنين، فضلاً عن التماسك والتضامن، تعد طاقات لمراسم الحزن والفرح عند أهل البيت عليه السلام، والتي ترتبط ارتباطاً وثيقاً بتعزيز القيم الأخلاقية في الأسرة.

الكلمات المفتاحية

أهل البيت عليه السلام، القيم الأخلاقية، مراسم العزاء، مراسم الاحتفال، العائلة.

کاربست مراسم سوگ و سرور اهل بیت علیهم السلام برای تقویت ارزش‌های اخلاقی خانواده*

اسماعیل ملکوتی خواه^۱، مریم مظاهری^۲

۱- استادیار گروه معارف، اسلامی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران (نویسنده مسئول).

e.malakooti@ltr.ui.ac.ir

۲- دانش‌آموخته کارشناسی ارشد مطالعات زنان، دانشکده معارف اهل بیت علیهم السلام، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران.

mazahery404@gmail.com

چکیده

نظام جامع معرفتی اسلام، افزون بر توجه به مسائل و احکام فردی و اجتماعی، به تقویت ارزش‌های اخلاقی در نهاد خانواده، توجه ویژه‌ای دارد؛ از این رو، دین مبین اسلام، پیشوایان معصوم علیهم السلام را به عنوان اسوه و هدایتگر معرفی کرده و احساسات و عواطف مردم باایمان را به محبت آنان پیوند زده است. از مهم‌ترین جلوه‌های ابراز ارادت به پیشوایان معصوم علیهم السلام، مشارکت در مجالس اعیاد و سرور و نیز محافل سوگ و اندوه آن بزرگواران است. هدف این پژوهش آن است که تأثیر کاربست مراسم سوگ و سرور

***استناد به این مقاله:** ملکوتی خواه، اسماعیل؛ مظاهری، مریم (۱۴۰۴). کاربست مراسم سوگ و سرور اهل بیت علیهم السلام برای

تقویت ارزش‌های اخلاقی خانواده. مطالعات اخلاق کاربردی، ۳(۸۱)، صص ۱۵۷-۱۸۷.

<https://doi.org/10.22081/jf.2025.72199.2064>.

□ نوع مقاله: پژوهشی؛ ناشر: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم (پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، اصفهان، ایران) © نویسندگان

□ تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۴/۱۹ □ تاریخ اصلاح: ۱۴۰۴/۰۵/۱۱ □ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۵/۱۲ □ تاریخ انتشار آنلاین: ۱۴۰۴/۰۹/۱۴

اهل بیت علیهم السلام را در تقویت ارزش‌های اخلاقی خانواده نشان دهد. این پژوهش با استفاده از تحقیقات کتابخانه‌ای و با ابزار گردآوری اطلاعات و یادداشت‌برداری از منابع معتبر دینی، روان‌شناسی، جامعه‌شناسی و نیز تجربه‌های مبتنی بر مشاهدات و با رویکرد توصیفی تحلیلی به سامان رسید. یافته‌های پژوهش نشان داد مراسم سوگ و سرور اهل بیت علیهم السلام دارای کارکردهای چندوجهی و متعددی است؛ ظرفیت اسوه‌گزینی، هنجارها و قواعد مشترک، تقویت نقش اخلاقی والدین، بازیابی هویت دینی اخلاق‌مدار، تأثیر سلامت روان و احساس تعلق به منزله اخوت دینی، شادی‌بخشی و آرامش‌دهی به مؤمنان و نیز انسجام و هم‌بستگی از جمله ظرفیت‌های مراسم سرور و سوگ اهل بیت علیهم السلام است که ارتباط تنگاتنگی با تقویت ارزش‌های اخلاقی در خانواده دارد.

کلیدواژه‌ها

اهل بیت علیهم السلام، ارزش‌های اخلاقی، مراسم سوگ، مراسم سرور، خانواده.

مقدمه

انسان، به عنوان موجودی اجتماعی، مشارکت در آیین‌های جمعی مذهبی را بخشی از نیازهای عاطفی و فطری خود می‌داند. برگزاری مراسمی مانند سوگواری، جشن‌های دینی و بزرگداشت شخصیت‌های برجسته، در تاریخ کهن جوامع بشری ریشه دارد و بازتابی از تمایل انسان به زنده‌نگه داشتن ارزش‌ها و انتقال تجربیات به نسل‌های آینده است. این مراسم، فراتر از محدودیت‌های گروهی یا فرهنگی، به عنوان پاسخی به نیاز ذاتی انسان به هم‌بستگی و قدردانی تعبیر می‌شود (عاملی، ۱۳۸۹، ص ۱۴۲-۱۴۷).

در آموزه‌های اسلامی، احترام به شعائر دینی و مشارکت در مراسم مرتبط با اهل بیت (علیهم‌السلام)، نقشی محوری در تقویت فضایل اخلاقی ایفا می‌کند. قرآن کریم با اشاره به اهمیت تعظیم شعائر، می‌فرماید: «و هر کس شعائر الهی را بزرگ دارد، این کار نشانه‌ای از تقوای دل‌هاست» (حج، ۳۲). همچنین، امام رضا (علیه‌السلام) مشارکت در شادی و اندوه اهل بیت را راهی برای همراهی با آنان در بهشت می‌داند (ابن بابویه، ۱۳۹۷، ج ۱: ص ۳۹۱).

بزرگداشت پیشوایان مذهبی در خانواده و جامعه، فوایدی مانند تقویت همکاری، معنویت و آرامش روانی دارد. این مراسم با ایجاد الگوهای رفتاری سالم، به رشد فضایل اخلاقی کمک کرده، از طریق تعدیل هیجانات، فشارهای روانی را کاهش می‌دهد. مطالعات نشان می‌دهد اعمال مذهبی موجب امید به زندگی، حمایت اجتماعی و دوستی‌های عمیق‌تر می‌شود. هیجانات تنظیم‌شده نیز در تصمیم‌گیری منطقی و سلامت روان نقش کلیدی دارند. در نهایت، آرامش خانوادگی و رضایت از زندگی با نگرش و اعمال مذهبی تقویت می‌شود (هیئت مؤلفان، ۱۴۰۲، ص ۴۲۴).

اخلاق، به عنوان امری که از ارکان شریعت محسوب می‌شود، در حوزه‌های مختلف معارف بشری جریان دارد. اخلاق، امری فطری و ذاتی برای انسان است؛ نوعی صورت ادراکی و معرفتی است که در درون انسان قرار دارد و او را به کنش و فعل اخلاقی سوق می‌دهد. آموزش اخلاق از ضروریات نیازهای جامعه متعالی است (پرتو، ۱۳۹۴).

تأکیدات اخلاقی قرآن و روایات گران قدر ائمه طاهرين (عليه السلام) نیز بر تشکیل، تحکیم و تعالی خانواده، بیش از جوانب دیگر حیات بشری است؛ به طوری که بخشی از احکام و دستورات اسلام به نوعی ناظر بر صیانت از نهاد خانواده است. اما در عصر حاضر، این کانون مهم، گرفتار آسیب‌هایی شده که اختلافات خانوادگی، طلاق و گسسته شدن پیوندها از جمله آن‌هاست. بدون تردید، این آسیب‌ها برآمده از ریشه‌ها و علل متعددی است. آنچه امروزه ارمغان توسعه، پیشرفت و گسترش روزافزون ارتباطات و ابزارهای فناوری نوین است، فراموشی سنت‌ها، فرهنگ، آداب و رسوم و آیینی است که در گذشته‌ای نه چندان دور، خانواده را حفظ و پایه‌های این نهاد مهم اجتماعی را مستحکم کرده است (رزازی و دیگران، ۱۴۰۳، ص ۵۴).

یکی از این آداب و رسومی که با فرهنگ ما ایرانیان عجین شده است، اهتمام به برپایی مراسم عزاداری و سوگواری منسوب به اهل بیت (عليه السلام)، مراسم مذهبی در ایام اعیاد اسلامی، جشن ولادت و ولایت این بزرگان دینی است که به صورت گسترده در سرتاسر کشور به صورت عمومی و علنی برگزار می‌شود و جامعه ایران اسلامی افتخار این را دارد که هر ساله شاهد حضور میلیون‌ها نفر از افراد علاقه‌مند در این گونه مناسبت‌ها باشد و همه مؤمنان سعی وافری دارند تا اندوه و سرور مذهبی خود را به شیوه‌های مختلف ظهور و بروز داده و در آن شریک باشند و با نصب پرچم‌های سبز علوی و آذین‌بندی و چراغانی معابر و توزیع شربت و شیرینی و نذورات خود در بین مردم، احساس خود را نشان دهند و هم‌زمان با روضه‌خوانی، مرثیه‌خوانی، مدیحه‌سرایی، مولودی‌خوانی و ذکر فضایل ایشان، به رعایت آداب این مناسبت‌های معنوی و دینی بپردازند. بر این اساس، پژوهش حاضر، با تحلیل تأثیرات این مراسم، به دنبال تبیین کارکردهایی است که از طریق آن‌ها ارزش‌های اخلاقی در نهاد خانواده تقویت می‌شود و به واکاوی تأثیرات این عامل مداخله‌گر فرهنگی دینی بر کنش‌های ذهنی و رفتاری شرکت‌کنندگان پردازد و به این سؤالات پاسخ دهد که مراسم سوگ و سرور اهل بیت (عليه السلام) دارای چه ظرفیت‌هایی است؟ و این ظرفیت‌ها چه ارتباطی با تقویت ارزش‌های اخلاقی در خانواده دارند؟

پیشینه پژوهش

در حوزه مناسب‌های مذهبی، به‌طور کلی، پژوهش‌هایی صورت گرفته است که به شماری از آن‌ها اشاره می‌شود:

- «نقش شعائر دینی در هم‌بستگی جهان اسلام» به قلم رحمت‌الله ضیایی ارزگانی (۱۴۰۰)؛ پژوهشگر در این مقاله به نقش اساسی و مهم شعائر الهی در ایجاد و تقویت هم‌بستگی جوامع اسلامی پرداخته و مصادیق آن را حج، نماز جمعه، نماز عیدین، نماز جماعت و شعائر حسینی به‌ویژه اجتماع اربعین می‌داند؛

- «واکاوی اثرهای مناسک دینی در زیست خانوادگی» نوشته غیاثی فتح‌آبادی (۱۴۰۰)؛ در این مقاله، پس از بررسی آیین پیاده‌روی زیارت اربعین، تأثیرات این آیین برشمرده شده است: ۱) عقلانیت تمدن‌ساز؛ ۲) ظرفیت کارآمدی قابل توجه در عرصه‌های اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی؛ ۳) ایجاد پویایی و حیات مبتنی بر محبت؛ ۴) تثبیت و تقویت هویت الهی؛ ۵) هماهنگی عناصر مختلف خانواده؛

- «تحلیل کارکردی مراسم و مناسک دینی» نوشته علیرضا قبادی و پروین علی‌پور (۱۴۰۲)؛ مطالعات و بررسی‌های این مقاله نشان می‌دهد مراسم و مناسک، کارکردهای نمادی، آموزشی، هویتی و تحمل‌پذیری را در بُعد فرهنگی، و کارکردهای انسجام اجتماعی، تفریح اجتماعی، انتظام‌بخشی و پیوند بین‌نسلی را در بُعد اجتماعی در پی دارد؛

- بررسی نقش مراسم سوگواری و اعیاد مذهبی در تحکیم تشیع در دوران صفویه نوشته محبوب محمدی خراجی (۱۴۰۲)؛ نتایج این پایان‌نامه بیانگر آن است که برگزاری مراسم سوگواری مانند مراسم ماه محرم و دهه عاشورا و اعیاد مذهبی در آموزش مفاهیم شیعی به عامه مردم و تحکیم مذهب تشیع در ایران، بسیار تأثیرگذار بوده است؛

- فرهنگ سوگ شیعی (۱۴۰۲)؛ محسن حسام مظاهری در کتاب خود به تبیین مفاهیم و کلیاتی مانند اسطوره، اشک و شفاعت می‌پردازد. این نویسنده در دیگر کتاب خود به نام تأملات جامعه‌شناختی پیاده‌روی اربعین (۱۳۹۷)، از دیدگاه جامعه‌شناختی، به جریانات و عوامل مختلف مرتبط با این آیین دینی می‌نگرد.

اگر چه این پژوهش‌ها نقش مراسم و مناسک اسلامی را به‌ویژه مراسم اربعین که از جمله مصادیق شعائر دینی است را مورد تحلیل قرار داده اند؛ ولی هیچ‌کدام به تأثیر این مراسم بر تقویت ارزش‌های اخلاقی خانواده نپرداخته‌اند. از این رو، بررسی نقش مراسم سوگواری و سرور اهل بیت علیهم‌السلام بر تقویت فضایل اخلاقی در نهاد خانواده، موضوعی نوین است.

روش پژوهش

روش پژوهش با توجه به ماهیت و نوع موضوع مورد مطالعه تعیین می‌گردد. در این پژوهش برای گردآوری داده‌ها از روش کتابخانه‌ای و برای تحلیل و تفسیر آن‌ها از روش توصیفی تحلیلی استفاده شد. روند پژوهش به این صورت بود که از طریق جست‌وجوی کتابخانه‌ای، مطالب و اطلاعات درباره ظرفیت‌های محافل سوگ و سرور اهل بیت علیهم‌السلام و ارتباط آن ظرفیت‌ها با تقویت ارزش‌های اخلاقی در خانواده جمع‌آوری و پس از پردازش اطلاعات، مسئله پژوهش تبیین و تحلیل شد.

۱. ظرفیت احساس تعلق به منزله اخوت دینی

احساس تعلق به گروه، به معنی همسانی فرد با ارزش‌های اخلاقی، اعتقادی و اجتماعی یک جمع است که موجب شناسایی خود به عنوان عضوی از آن گروه می‌شود. این احساس، نگرش‌ها و رفتارهای فرد را چه آگاهانه و چه ناخودآگاه، تحت تأثیر قرار می‌دهد. مشارکت در مراسم سوگواری یا جشن‌های مرتبط با اهل بیت علیهم‌السلام، از جمله عوامل تقویت‌کننده این تعلق است. عواملی همچون نیازهای روانی در خانواده، هویت قومی یا دینی، و ضرورت همکاری در فعالیت‌های اجتماعی، زمینه‌ساز شکل‌گیری و تقویت پیوندهای گروهی هستند.

در آموزه‌های اسلامی، نگاه مثبت به کار جمعی در قالب مناسکی مانند نماز جماعت، نماز جمعه و حج تجلی یافته است. این آموزه‌ها فرد را به همکاری گروهی تشویق می‌کنند و از انزوای فردی و فردگرایی باز می‌دارند (آذربایجانی و دیگران، ۱۴۰۲، ص ۴۰۰ و ۴۰۱).

خواجه نصیرالدین طوسی، در بیان ضرورت اجتماعات برای برپاداشتن نمازهای جماعت روزانه و نمازهای جمعه و عیدین و نیز اجتماع جهانی مسلمانان در موسم حج، برنامه شریعت اسلام را یادآور می‌شود و حکمت چنین مقرراتی را دیدار مردم با یکدیگر به منظور گسترش و تعمیق انس، محبت و مهرورزی و هم‌بستگی‌های اجتماعی می‌داند (ملکوتی خواه و دیگران، ۱۳۹۹، ص ۱۵۸).

در همین راستا، احساس تعلق به گروه که در محافل سوگ و سرور اهل بیت علیهم السلام تقویت می‌شود، ارزش‌هایی مانند همکاری، احترام و مسئولیت‌پذیری را بین اعضای خانواده پرورش می‌دهد و حس امنیت، پذیرش و پیوندهای عاطفی بین اعضا را تقویت کرده، به افزایش صمیمیت، اعتماد و حمایت متقابل منجر می‌شود. قرآن کریم نیز رابطه بین افراد گروه مؤمنان را به اخوت دینی و پیوند برادری تشبیه کرده (حجرات، ۱۰) و نتایج اخلاقی همچون ضرورت اصلاح و آشتی دادن بین دو برادر دینی را بر آن مترتب ساخته است. احساس تعلق به گروه، به‌ویژه هنگامی که خانواده به مشکلاتی چون شرایط دشوار اقتصادی دچار می‌شود، اهمیتی دوچندان دارد.

۱.۱. نهاده‌شدن روحیه سخاوت در خانواده

سخاوت و بخشش در آموزه‌های اسلامی، در همکاری گروهی و تعاملات اجتماعی ریشه دارد. در اسلام، مسئولیت افراد به فراتر از خانواده گسترش می‌یابد و شامل همسایگان و تمام اعضای جامعه می‌شود. یکی از ظرفیت‌های محافل سرور و سوگ اهل بیت علیهم السلام ترویج روحیه سخاوت و بذل و بخشش است.

بسیاری از خانواده‌ها در طول سال با توزیع غذا یا شربت و شیرینی به خیرات می‌پردازند؛ به‌خصوص در ایام مبارک ولادت و ولایت خاندان پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و اعیاد اسلامی، سفره‌های مؤمنان گسترش یافته و جمع بسیاری را مهمان می‌کند. شرکت دادن فرزندان در این قبیل کارهای خیر، هنگام آماده‌سازی و توزیع، به زندگی آنان غنا بخشیده، سخاوت را به صورت عملی به ایشان می‌آموزد.

۲. ظرفیت بازیابی هویت دینی اخلاق مدار

هویت دینی، به عنوان بخشی کلیدی از هویت فردی، تعیین کننده چگونگی نقش آفرینی افراد در جامعه و پاسخ به پرسش «کیستی» آن‌هاست. این مفهوم، احساس تعلق به دین و جامعه دینی را بازتاب می‌دهد و از پذیرش آموزه‌های مذهبی به عنوان چارچوب اعتقادی و تعهد به آن نشئت می‌گیرد (خانیکی، ۱۳۸۳، ج ۱: ص ۷).

مراسمی مانند عزاداری محرم، با تأکید بر اعمالی چون نماز جماعت، توسل به اولیای دین و رعایت احکام شرعی، نقش مؤثری در بازسازی هویت دینی ایفا می‌کنند. شرکت کنندگان در این مراسم نه تنها باورهای دینی خود را تقویت می‌کنند، بلکه با نمایش ظواهر مذهبی (مانند پوشش مناسب یا ذکر نام ائمه)، هویت خویش را در سطح اجتماعی بازتعریف می‌کنند (تقی‌زاده داوری، ۱۳۸۵، ص ۴۱). این فرایند موجب هم‌سویی بین باطن و ظاهر دین‌داری می‌شود و به تقویت فضایل اخلاقی در روابط خانوادگی و تحکیم پیوندهای خانوادگی و اجتماعی کمک می‌کند.

مناسکی مانند نماز (با اذکار و توقف‌های مکرر)، روزه (با ایجاد گرسنگی) و مراسم عزاداری محرم، فرد را به توقف در جریان عادی زندگی، مرور اعمال، ارزیابی خود و تأمل در مفاهیم عمیق‌تر (مرگ، هدف زندگی، رابطه با خدا و خلق) وامی‌دارد. این فرایندها آگاهی فرد را درباره افکار، احساسات و انگیزه‌های خود (فراسناخت) افزایش داده، ظرفیت تفکر انتقادی، تحلیل عمیق‌تر مسائل و یادگیری معناگرا (نه صرفاً حفظی) را تقویت می‌کند.

از دیدگاه امیل دورکیم، مناسک دینی با تقویت هم‌بستگی اجتماعی، افراد را با هنجارهای جامعه آشنا می‌سازند و وجدان جمعی را نهادینه می‌کنند. شرکت در این مراسم، پیوندی مجدد بین زندگی فردی و حیات جمعی ایجاد می‌کند و ذهنیت دینی را در راستای کارکردهای اجتماعی شکل می‌دهد (دورکیم، ۱۴۰۲، ص ۱۲). در بستر خانواده، هویت دینی به عنوان عاملی کلیدی، باورهای مشترک بین اعضا را تقویت می‌کند و به

تفاهم عمیق تر و رفتارهای هم سو منجر می شود. این هماهنگی عاطفی و فکری، استحکام نهاد خانواده را تضمین می کند.

۱.۲. ارتقای تقوای رفتاری در خانواده

تقوای رفتاری، به عنوان عاملی مهم در استحکام نهاد خانواده، از طریق مشارکت در مراسم مذهبی مانند سوگواری و جشن های مرتبط با اهل بیت (علیهم السلام) تقویت می شود. این مراسم، با ترویج ارزش های دینی و اخلاقی، نه تنها تقوای درونی افراد را عمیق می کند، بلکه مسئولیت پذیری و تعهد اعضای خانواده را در قبال یکدیگر افزایش می دهد؛ برای مثال، رعایت حقوق متقابل، ایفای نقش های خانوادگی و خوش رفتاری، از جلوه های بارز تقوای عملی در روابط خانوادگی است. قرآن کریم تقوا را مبنای برتری انسان ها و جوامع معرفی می کند و می فرماید: «همانا گرامی ترین شما نزد خداوند، با تقواترین شماست» (حجرات، ۱۳). خانواده هایی که پایبندی بیشتری به تقوای الهی نشان می دهند، از نظر قرآن، الگوی مطلوبی محسوب می شوند.

تعامل بین ظاهر و باطن انسان نیز در این فرایند نقش دارد. اعمال ظاهری مانند نماز، روزه و شرکت در مراسم مذهبی، بازتابی از تقوای درونی است و هم زمان، بر عمق بخشیدن به این تقوا تأثیر می گذارد. قرآن کریم، با اشاره به حکمت و جوب روزه، آن را وسیله ای برای تقویت تقوا می داند (بقره، ۱۸۳). این هماهنگی بین باطن و ظاهر، به ویژه در مراسمی مانند محرم و اربعین، به وضوح دیده می شود. مشارکت در این آیین ها، التزام عملی به دستورات دینی را تقویت و تقوای رفتاری را در تمام حوزه های زندگی (از جمله خانواده) نهادینه می کند.

۲.۲. قناعت و ساده زیستی در خانواده

ساده زیستی و قناعت در خانواده، از اصول محوری در برگزاری مراسم مذهبی اسلام و برگرفته از سیره پیامبر ﷺ و ائمه اطهار (علیهم السلام) است. این رویکرد، مبتنی بر پرهیز از اسراف و

تجملات غیرضروری است و بر معنویت و آشنایی با مفاهیم دینی تأکید دارد؛ به طور مثال، مراسم سوگواری با پذیرایی ساده مانند چای یا غذای مختصر برگزار می‌شود تا تمرکز بر محتوای معنوی مجلس باقی بماند. ساده‌زیستی در آموزه‌های اسلامی، نه به معنی محرومیت، بلکه به عنوان راهکاری برای دستیابی به آرامش درونی و موفقیت در زندگی تعریف شده است. امام علی علیه السلام در این زمینه می‌فرماید: «خوشا به حال کسی که به قیامت بیندیشد، به اندازه نیاز زندگی کند و به رضایت الهی قانع باشد» (نهج البلاغه، حکمت ۴۱).

تجمل‌گرایی، به عنوان نقطه مقابل ساده‌زیستی، پیامدهایی منفی مانند تضعیف ارزش‌های اخلاقی، تأخیر در ازدواج جوانان و سردی روابط عاطفی را به دنبال دارد. قرآن کریم با تأکید بر احترام به شعائر الهی، پاداش اخروی را به کسانی که از تجملات دوری می‌کنند، وعده می‌دهد (حج، ۳۲). تحقیقات نیز نشان می‌دهند کسانی که سبک زندگی ساده و بر پایه قناعت را انتخاب می‌کنند، اغلب از طبقات متوسط یا محروم جامعه هستند و خدمات ارزشمندی به جامعه ارائه داده‌اند (حکیمی و همکاران، ۱۳۹۴، ج ۴: ص ۲۰۵).

قرآن، خانواده را مایه آرامش معرفی می‌کند (روم، ۲۱) و هویت دینی مشترک، این آرامش را عمق می‌بخشد. خانواده‌های برخوردار از هویت دینی قوی‌تر، تاب‌آوری بیشتری در بحران‌ها دارند. هویت دینی و ارزش‌های اخلاقی در خانواده، با تلفیق منابع و حیانی (قرآن، سنت) و یافته‌های علمی تقویت می‌شود. کلید موفقیت، تبدیل دین از مجموعه‌ای از آیین‌ها به چارچوبی زنده برای تعاملات روزمره است.

۳. ظرفیت سلامت روانی

سلامت روانی، نقش کلیدی در تقویت فضایل اخلاقی مانند صداقت، احترام و همدلی دارد. مطالعات نشان می‌دهند کسانی که از سلامت روانی برخوردارند، در روابط خانوادگی خود، پابندی بیشتری به اصول اخلاقی دارند (Keyes, 2007)؛ برای مثال،

استرس و اضطراب می‌تواند به کاهش تحمل و افزایش پرخاشگری منجر شود، درحالی‌که آرامش روانی زمینه‌ساز رفتارهای مبتنی بر احترام و تفاهم است.

سازمان جهانی بهداشت، سلامت را نه صرفاً نبود بیماری، بلکه حالتی از رفاه کامل جسمی، روانی و اجتماعی تعریف می‌کند (World Health Organization, 1942). سلامت جسمی و روانی به منزله زیربنای رفتارهای اخلاقی در خانواده عمل می‌کند. از دیدگاه علمی و دینی، تندرستی نه تنها یک نعمت فردی، بلکه عاملی برای تقویت مسئولیت‌پذیری، همدلی و فضایل اخلاقی در خانواده محسوب می‌شود؛ بنابراین، توجه به سلامت به تحکیم ارزش‌های اخلاقی در کانون خانواده کمک می‌کند.

مراسم مذهبی مانند مجالس سوگواری و سرور اهل بیت (علیهم السلام) نیز با ایجاد هیجانات مثبت، به تقویت بنیان خانواده کمک می‌کنند. خطابه‌ها، مداحی‌ها و اشعار عاطفی در این مراسم، با تأثیرگذاری بر احساسات شرکت‌کنندگان، فضایی از همدلی و امید ایجاد می‌کنند. ترکیب محتوای معنوی با موسیقی و شعر، نه تنها حس تعلق جمعی را تقویت می‌کند، بلکه عاملی است برای تقویت ارزش‌های اخلاقی در روابط خانوادگی و اجتماعی.

۳.۱. تعاملات اخلاقی در خانواده

تعامل کارآمد و مؤثر بین اعضای خانواده، یکی از ارکان اصلی سلامت روانی و اجتماعی شناخته می‌شود. تحقیقات نشان می‌دهند خانواده‌هایی که از ارتباطات عاطفی و فکری قوی برخوردارند، در مقایسه با خانواده‌های ناسالم یا دارای عملکرد ضعیف، بهتر می‌توانند مشکلات را مدیریت کنند. در خانواده‌های سالم، اعضا، مسئولیت احساسات، افکار و رفتار خود را می‌پذیرند، به تجربیات یکدیگر احترام می‌گذارند و از گفت‌وگو به عنوان ابزاری برای حل تعارضات استفاده می‌کنند. انعطاف‌پذیری در چنین خانواده‌هایی نه تنها به بقای روابط کمک می‌کند، بلکه زمینه‌ساز رشد فردی و جمعی می‌شود (موسوی، ۱۳۹۷، ص ۹۱).

قرآن کریم، با تأکید بر امنیت و آرامش، الگویی قابل توجه برای سبک زندگی خانوادگی ارائه می‌دهد؛ به‌طور مثال، آیه ۲۱ سوره روم (یکی از آیات قدرت خداوند این است که برای شما از جنس خودتان همسر آفریده تا وسیله سکون و آرامش شما باشد و در میان شما دوستی و رحمت قرار داده است)، نشان می‌دهد آرامش و امنیت در خانواده از طریق رفتارهای مبتنی بر عشق و احترام متقابل حاصل می‌شود. این آموزه بیانگر آن است که سلامت روانی اعضای خانواده در گرو تعاملاتی است که همدلی، مشارکت و تکریم متقابل را تقویت می‌کند.

۲.۳. تحقق خرسندی در خانواده

خرسندی به معنی احساس رضایت پایدار، شادکامی و قناعت است که در آموزه‌های دینی به‌عنوان فضیلتی اخلاقی بر آن تأکید شده است. برخلاف شادی موقت که به رویدادهای خاص وابسته است، خرسندی یک حالت درونی ماندگار است که حتی در شرایط دشوار نیز می‌تواند وجود داشته باشد. این مفهوم نه تنها به معنی خوشحالی از نتایج کارهاست، بلکه شامل پذیرش زندگی با تمام فرازونشیب‌ها می‌شود (صدری افشار، ۱۳۸۲، ص ۴۸۸؛ پسندیده، ۱۴۰۰، ص ۱۸-۱۹).

در فرهنگ اسلامی، خرسندی با رضایت به قضای الهی پیوند خورده است. امام علی (ع) در وصیتی به فرزندش محمد حنفیه فرمود: «هیچ ثروتی مانند قناعت به روزی روزانه، فقر را از بین نمی‌برد و آن که به اندازه کفاف بسنده می‌کند، آرامش را به دست آورده است» (ری شهری، ۱۳۹۴، ص ۲۴۱). این آموزه‌ها نشان می‌دهند خرسندی نه تنها یک احساس فردی، بلکه پایه‌ای برای زندگی متعادل و اخلاق‌محور است.

۴. ظرفیت تقویت نقش اخلاقی والدین

در جامعه‌شناسی از پایگاه انتسابی و اکتسابی نام برده می‌شود. مرتون^۱ از مجموعه پایگاهی نام می‌برد. برای هر پایگاه اجتماعی مجموعه‌ای از هنجارهای تجویزی فراهم می‌شود که

1. Merton.

در ترکیب با هم، نقش اجتماعی را می‌سازند. به عبارت دیگر، در هر جامعه زمانی که فردی در پایگاه خاصی قرار می‌گیرد، از وی خواسته می‌شود به شیوه خاصی عمل کند و رفتارهای ویژه‌ای داشته باشد؛ برای مثال، در فرهنگ ایرانی از مادران انتظار می‌رود مسئولیت مراقبت از فرزندان، تأمین نیازهای عاطفی و جسمی آنان و ایجاد محیطی امن را بر عهده بگیرند. این انتظارات، نقش مادری را به عنوان یکی از کلیدی‌ترین وظایف زنان در خانواده تعیین می‌کند (گروسی، ۱۴۰۰، ص ۵۰). ویژگی‌های طبیعی زنان مانند مهربانی، دل‌بستگی به فرزندان و توجه به رشد همه‌جانبه آنان، در کنار نقش همسری، پایه‌های انسجام خانواده را تقویت می‌کند.

مراسم مذهبی، مانند عزاداری‌های محرم و صفر، فرصتی برای ایفای نقش نمادین زن در خانواده فراهم می‌کنند؛ برای نمونه، برپایی سفره‌های نذری به نام حضرت قاسم یا حضرت رقیه، نشان‌دهنده تلاش مادران برای حفظ پیوند عاطفی با فرزندان ازدست‌رفته است. در این مراسم، زنان با مشارکت در آیین‌هایی مانند پختن غذاهای نذری یا برگزاری مراسم شیرخوارگان، هویت مادرانه خود را بازتعریف می‌کنند (پزشکی و قره‌سو، ۱۴۰۰، ص ۸۰). این فعالیت‌ها نه تنها بیانگر مسئولیت‌پذیری عاطفی زنان است، بلکه به تقویت هم‌بستگی خانوادگی و اجتماعی کمک می‌کند.

دعا کردن، به عنوان یکی از شیوه‌های مراقبت عاطفی، جایگاه ویژه‌ای در فرهنگ دینی دارد. قرآن کریم، با تأکید بر «مودت و رحمت» به عنوان پایه‌های استواری خانواده، مؤمنان را به دعا برای والدین و فرزندان تشویق می‌کند (ابراهیم، ۴۱). پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و ائمه اطهار نیز همواره بر دعا برای سلامت و سعادت خانواده تأکید داشته‌اند. این آموزه‌ها، نقش والدین را در ایجاد محیطی مبتنی بر عشق و مسئولیت مشترک برجسته می‌سازند.

نقش والدین در تقویت ارزش‌های اخلاقی در خانواده بسیار اساسی است، زیرا آن‌ها الگوهای اصلی فرزندان هستند و مسئولیت پرورش فضایل اخلاقی را بر عهده دارند. والدین با رفتار و گفتار خود می‌توانند ارزش‌هایی مانند صداقت، احترام و مسئولیت‌پذیری

را به فرزندان منتقل کنند. مجالس اهل بیت علیهم السلام مکمل نقش تربیتی والدین هستند؛ چراکه کودکان در این گونه گردهمایی‌ها، از طریق مشاهده و تقلید، اخلاقیات را می‌آموزند.

۵. ظرفیت اسوه‌گزینی

مراسم مذهبی، به‌ویژه آیین‌های ماه محرم، با جذب مشارکت گسترده افراد از همه گروه‌های سنی و با سطوح تحصیلات مختلف، بستری مؤثر برای آموزش مفاهیم دینی و فرهنگی محسوب می‌شوند. این مراسم، مشابه یک نهاد آموزشی، نقش حیاتی در حفظ و انتقال الگوهای فرهنگی ایفا می‌کنند. امام خمینی رحمه الله این گردهمایی‌ها را «دانشگاه‌های مردمی» توصیف می‌کند که به شیوه‌ای اثرگذار، بینش دینی را در جامعه تقویت می‌کنند (ربانی خلخالی، ۱۳۷۳، ص ۲۱).

نمادهایی مانند پرچم‌های سیاه، پوشش عزاداری و تزیینات خاص محرم، نه تنها فضای جامعه را آکنده از یاد واقعه عاشورا می‌سازند، بلکه مشارکت خودجوش مردم را در احیای سنت‌ها نشان می‌دهند. این مشارکت، فراتر از یک وظیفه جمعی، به عنوان تعهدی فردی تجلی می‌یابد که افراد با اختصاص زمان، انرژی و حتی تغییر سبک زندگی شخصی، در آن سهیم می‌شوند. مراسم سوگ و سرور این اهل بیت علیهم السلام، با ایجاد پویایی در جامعه، هویت دینی را زنده نگه می‌دارند و در مقابل، جامعه نیز همواره به احیای این مراسم اهتمام می‌ورزد. این رابطه دوسویه، همانند توصیه امام علی علیه السلام درباره تقواست: «تقوا را پاس دارید تا تقوا شما را پاس بدارد» (نهج البلاغه، خطبه ۱۹۱).

مراسم مذهبی سوگ و سرور ائمه معصومین علیهم السلام، ابزاری مؤثر در انتقال ارزش‌های اخلاقی و هنجارهای فرهنگی به خانواده‌هاست. این آیین‌ها فرصتی برای اجتماعی‌سازی اعضای خانواده و تقویت پایبندی به اصول اعتقادی فراهم می‌سازند. مراسم مذهبی همچون «رسانه‌ای چندمنظوره» در ترویج ارزش‌های دینی و تقویت پیوندهای خانوادگی و اجتماعی، نقش کلیدی ایفا می‌کنند. این آیین‌ها با گردآوردن طیف گسترده‌ای از جامعه (اعم از زن، مرد، کودک و سالمند)، فضایی برای آموزش مفاهیمی مانند عدالت‌خواهی،

مبارزه با ظلم و تقویت روحیه آزادگی ایجاد می‌کنند؛ برای مثال، عبارات حضرت امام حسین (علیه السلام) مانند «هرگز تن به ذلت نمی‌دهیم»، به عنوان نمادی از عزت و مقاومت، در این مراسم بازتاب می‌یابد (تقی‌زاده داوری، ۱۳۸۵، ص ۴۳). عشق‌ورزیدن به شخصیت حضرت فاطمه زهرا (علیه السلام)، به عنوان بهترین الگوی برای زن نمونه، مادر نمونه، دختر نمونه و همسر نمونه، بسیاری از ارزش‌های اخلاقی و انسانی را در خانواده‌های مسلمان نهادینه می‌کند. خانواده‌ها با مشارکت در این مراسم، نه تنها هم‌بستگی درونی خود را تقویت می‌کنند، بلکه از طریق الگوگیری از شخصیت پیشوایان معصوم (علیهم السلام)، ارزش‌هایی مانند ایثار، صداقت، شجاعت، فداکاری، پاک‌دامنی، محبت‌ورزی و مسئولیت‌پذیری را در خانواده نهادینه می‌کنند.

این یادگیری از طریق الگوهای رفتاری، به‌ویژه در کودکی، نقش بسزایی در شکل‌گیری شخصیت افراد دارد. قرآن، پیامبر (صلی الله علیه و آله) را اسوه‌ای مطلوب برای پیروی معرفی می‌کند و بر اهمیت تربیت دینی در خانواده تأکید می‌ورزد. پیامبر (صلی الله علیه و آله) فرمود: «فرزندان خود را بر پایه محبت پیامبر، اهل بیت (علیهم السلام) و قرآن تربیت کنید» (متقی هندی، ۱۳۷۲ق، ج ۱۶: ص ۴۵۶). این حدیث نشان‌دهنده اهمیت تلفیق ارزش‌های اخلاقی و دینی در فرایند تربیت در خانواده است.

۶. ظرفیت انسجام و هم‌بستگی خانواده

انسجام اجتماعی به معنی تمایل اعضای یک جامعه به همکاری و اتحاد برای دستیابی به اهداف مشترک است.

این مفهوم بر پایه احساس مسئولیت متقابل، ارزش‌ها، هنجارها و باورهای مشترک شکل می‌گیرد. کارون و براولی (Karun & Brawley, 2000, p. 89) انسجام را توانایی یک گروه در برآوردن نیازهای عاطفی اعضا و ایجاد حس تعلق تعریف می‌کنند. در جوامع مذهبی، این انسجام از طریق پایبندی به احکام دینی و مشارکت در مراسم جمعی تقویت می‌شود؛ به‌طور مثال، قرآن کریم، نماز را ستون دین و عاملی برای تقوا

معرفی می کند که موجب رعایت حقوق دیگران و کاهش انحرافات اجتماعی می شود (عنکبوت، ۴۵).

دورکیم معتقد است مناسک مذهبی با ایجاد نظم و انضباط، افراد را برای زندگی اجتماعی آماده می کنند. این مراسم، پیوندهای جمعی را تجدید و همبستگی اجتماعی را تقویت می کنند؛ به ویژه مراسمی مانند عزاداری محرم که با گردهم آوردن تمامی طبقات اجتماعی بدون توجه به جایگاه اقتصادی یا سیاسی، وفاق ملی را افزایش می دهند. در این مراسم، مشارکت برابر زنان و مردان و فعالیت های اقتصادی گسترده (مانند پخش نذری و تولید لباس عزاداری) به ایجاد همدلی و کاهش شکاف های اجتماعی کمک می کند (فرید، ۱۳۸۶، ص ۱۴۱).

نمونه بارز این همبستگی را می توان در مراسم ماه محرم مشاهده کرد. این آیین ها نه تنها هویت دینی و ملی را تقویت می کنند، بلکه با اطعام نیازمندان و مشارکت خودجوش مردم، روحیه همکاری و عدالت اجتماعی را گسترش می دهند. به گفته اربابی (۱۳۹۴، ص ۷۲)، شعائر دینی، رقابت سالمی میان مؤمنان ایجاد می کند که به پویایی جامعه و تقویت ارزش های اخلاقی منجر می شود.

۶. ۱. حفظ و گسترش پیوند خانواده

خانواده، به عنوان بنیادی ترین نهاد اجتماعی، نقش محوری در ایجاد انسجام اجتماعی و انتقال و تقویت ارزش های اخلاقی دارد. این دو مفهوم کاملاً درهم تنیده هستند و تقویت یکی به رشد دیگری کمک می کند. درونی سازی ارزش های اخلاقی در این مرحله، پایه ای برای رفتار اخلاقی در جامعه گسترده تر فراهم می کند.

حفظ و تقویت پیوندهای خانوادگی از طریق مشارکت در مراسم مذهبی و اجتماعی، نقش کلیدی در ایجاد انسجام درون خانوادگی ایفا می کند. این فرایند نه تنها ارتباطات بین اعضای خانواده و محله را توسعه می دهد، بلکه زمینه ساز ازدواج های فامیلی و کاهش

اختلافات می‌شود؛ به‌طور مثال، حضور خانواده‌ها در مراسم سرور و سوگواری ائمه معصومین علیهم‌السلام نیز علاوه بر تقویت هم‌بستگی و افزایش تاب‌آوری، به حل و فصل تعارضات خانوادگی کمک می‌کند. از جمله تأثیرات چنین ظرفیتی بر تقویت اخلاق در نهاد خانواده می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- ارتباط بین نسل‌ها: مراسمی مانند عزاداری محرم، فضایی منحصر به فرد برای تعامل همه‌ساله اعضای خانواده فراهم می‌آورد. در این مراسم، کودکان، جوانان، میان‌سالان و سالمندان در کنار یکدیگر به فعالیت‌های مشترک می‌پردازند. این تعامل چندنسلی، فرصتی ارزشمند برای گفت‌وگو و کاهش شکاف بین نسل‌هاست؛ به‌ویژه در جامعه‌ای که گاه اختلافات نسلی به بحران تبدیل می‌شود.

- صله رحم: در آموزه‌های اسلامی، حفظ ارتباط با خویشاوندان از وظایف اخلاقی و دینی مؤمنان شمرده شده است. قرآن کریم، قطع ارتباط با ارحام را نشانه فسق می‌داند و بر تقوا در برابر خدا و خویشاوندان تأکید می‌کند (نساء، ۱). احادیث متعددی نیز فواید صله رحم را برمی‌شمارند؛ از جمله دفع بلا، افزایش روزی و آسانی حساب‌رسی در قیامت (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۷۴: ص ۱۱۱-۱۲۶).

- تقویت روحیه تعاون: همکاری اعضای خانواده در امور روزمره، از اصول اساسی زندگی مشترک در اسلام است. تقسیم مسئولیت‌ها براساس توانایی‌ها، به ایجاد حس مسئولیت‌پذیری و تقویت هم‌بستگی عاطفی منجر می‌شود. مرد به‌عنوان قوام خانواده، موظف است با مشارکت در کارهای خانه، الگویی برای سایر اعضا باشد. این رویکرد، فضایی سرشار از محبت و همدلی ایجاد می‌کند که در کاهش تنش‌ها مؤثر است (سالاری‌فر، ۱۳۹۶، ص ۷۷-۷۹). آیه **﴿تَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَى﴾** (بقره، ۵) نیز بر همکاری در نیکی و پرهیزکاری تأکید دارد. این اصل در برگزاری مراسم مذهبی مانند اربعین به‌وضوح مشاهده می‌شود؛ جایی که همکاری جمعی، نماد وحدت اجتماعی است.

۷. ظرفیت آرامش‌دهی و شادی‌بخشی به مؤمنان

یکی دیگر از ظرفیت‌های محافل بزرگداشت اهل بیت علیهم‌السلام، آرامش‌دهی و شادی‌بخشی است. شرکت در این گونه فعالیت‌های مذهبی که داوطلبانه و با انگیزه و شور مذهبی انجام می‌شود، برای بسیاری از شرکت‌کنندگان، منبع لذت (احساس آرامش، شادی در جشن‌ها)، رضایت (احساس تعلق، انجام وظیفه) و معنا (ارتباط با امر قدسی، هدفمندی) است (Heintzman, 2009). شادابی را دارای سه بُعد اصلی می‌دانند که عبارت‌اند از:

۱. بُعد عاطفی (هیجانی) که شامل احساسات مثبت و خوشایند در افراد است؛
  ۲. بُعد شناختی که به تفکر و پردازش اطلاعات مربوط می‌شود و موجب ارزیابی مثبت افراد از زندگی می‌شود؛
  ۳. بُعد اجتماعی که بیانگر گسترش روابط اجتماعی و افزایش حمایت اجتماعی است.
- بنابراین، شادابی شامل رضایت از زندگی، بروز احساسات مثبت و تمایل به برقراری ارتباطات سازنده با دیگران است (صارمی و دیگران، ۱۳۹۴).

برنامه‌های منسوب به اهل بیت علیهم‌السلام از وجوه متعددی نشاط‌آفرین و شادی‌بخش هستند؛ از یک سو، خانواده‌ها، خویشاوندان، دوستان و همسایه‌ها با یکدیگر دیدار می‌کنند و این دیدار، نشاط‌آفرین است و از سوی دیگر، تعاون و مشارکت توأم با همدلی و صمیمیت برای برپایی این محافل، این شور و نشاط را دوچندان می‌کند. افزون‌بر این، فضای معنوی و قدسی که در پرتو یاد خدا و عشق به اولیای محبوب الهی، دل‌ها را تسخیر می‌کند، بر آن شور و شمع می‌افزاید و انسان را به آرامش می‌رساند. یکی از ارکان این محافل، آموزش معارف دین و آموزه‌های پیشوایان معصوم علیهم‌السلام است که عالمان و خطیبان و گویندگان، این رسالت را بر عهده دارند و به تقویت ایمان و باورهای اخلاقی مردم می‌پردازند. لذت عقلی که در پی فهم بیشتر و درک عمیق‌تر و نیز در هدفمند و معنادار شدن زندگی حاصل می‌شود نیز بر این نشاط و آرامش می‌افزاید.

حاصل سخن آنکه معمولاً شرکت در محافل سرور و سوگ اهل بیت علیهم‌السلام، خانواده‌محور است و نشاط و آرامشی که از حضور در این محافل نورانی و مشارکت در

برنامه‌های مختلفش به دست می‌آید، در روابط اعضای خانواده بازتاب و تأثیر مثبت دارد؛ چراکه شادی و آرامش در پرتو یاد خدا و عشق به اولیای الهی، ارزش‌های اخلاقی (مانند حسن خلق، تاب‌آوری، گذشت و ایثار) را تقویت می‌کند و باعث تحکیم خانواده می‌شود.

۱.۷. تفریحات سالم و حلال در خانواده

تفریحات سالم و حلال، در ارتقای سلامت روانی و اجتماعی اعضای خانواده، نقش اساسی دارد. پژوهش‌ها نشان می‌دهند فعالیت‌های فراغت‌ی غیراجباری، نه تنها به افزایش عمر و کارایی افراد کمک می‌کنند، بلکه آرامش ذهنی و تعادل بین مسئولیت‌های روزمره و اوقات فراغت را نیز تقویت می‌نمایند (شولز، ۱۴۰۱، ص ۱۱۷). در آموزه‌های دینی نیز بر اهمیت تفریحات حلال تأکید شده است؛ برای مثال، پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله، تقسیم زمان به بخش‌هایی شامل تفریح مشروع را راهکاری برای تقویت روحیه و آمادگی بیشتر در سایر حوزه‌های زندگی می‌دانند (ابن بابویه، ۱۳۷۷، ص ۳۳۴).

چنین فعالیت‌هایی علاوه بر ایجاد نشاط، از گرایش به انحرافات اجتماعی مانند مصرف مواد مخدر پیشگیری می‌کنند؛ چراکه جوانان با دسترسی به سرگرمی‌های سالم، کمتر به دنبال شادی‌های کاذب می‌روند.

تفریحات مشترک زوجین، مانند شرکت در مناسک مذهبی، به ایجاد باورهای هم‌سو و تقویت پیوند عاطفی بین آنان کمک می‌کند (آرگایل، ۱۳۸۶، ص ۲۷۱). خانواده‌های شاد با کاهش تنش‌های داخلی، احتمال ابتلا به افسردگی و رفتارهای پرخطر را کاهش می‌دهند. چنین محیطی به فرزندان اجازه می‌دهد با تمرکز بیشتر به رشد فردی و تحصیلی دست یابند و در نهایت، ازدواج‌های موفق‌تری داشته باشند.

ایجاد نشاط در کنار تقویت ارزش‌های اخلاقی، پایه‌های یک خانواده سالم، منسجم و مقاوم در برابر مشکلات را تشکیل می‌دهد. این دو عنصر به صورت متقابل یکدیگر را تقویت می‌کنند. خانواده‌ها با ایجاد فضای ارتباطی گرم و باز، مشارکت در فعالیت‌های

لذت بخش مشترک، الگوسازی مؤثر والدین، آموزش مستقیم و گفت و گو درباره ارزش ها، تقویت مثبت رفتارهای مطلوب و مشارکت در جامعه می توانند هم زمان بستری شاد و پویا فراهم کنند و فرزندان با وجدان اخلاقی قوی و مسئولیت پذیر پرورش دهند. این سرمایه گذاری، بنیانی مستحکم برای رفاه فردی اعضا و پیشرفت جامعه فراهم می کند.

۸. ظرفیت هنجارها و قواعد اخلاقی مشترک

ارزش ها به عنوان معیاری برای توانایی یک پدیده (اعم از شیء، اندیشه یا فرد) در برآورده کردن خواسته ها یا نیازهای انسان تعریف می شوند. ارزش ها، پایه و مبنای هنجارها به شمار می روند که جنبه عینی و دستوری ارزش ها را تشکیل می دهند. رابطه میان ارزش ها، هنجارها و رفتارها را می توان در قالب مثالی توضیح داد: ارزش عبادت، هنجار «انسان باید خدا را پرستش کند» را ایجاد می کند و این هنجار به رفتارهایی مانند نماز خواندن منجر می شود (بیرو، ۱۳۸۰، ص ۲۷ و ۲۸).

رعایت هنجارها و قواعد اخلاقی مشترک، به وضعیتی اشاره دارد که اعضای خانواده در پذیرش و اجرای ارزش ها، هنجارها و قواعد اخلاقی مشترک به توافق رسیده اند. این هماهنگی باعث می شود خانواده همچون یک ساختار منسجم عمل کند و از تعارضات ناشی از تفاوت در نگرش ها جلوگیری شود.

یگانگی هنجاری در جامعه، روح جمعی را بر روح فردی غالب می کند. امیل دورکیم، ارتباطی ویژه میان جهان اجتماعی، وجدان جمعی و مناسک مذهبی برقرار می کند. از دید او، اقتدار اخلاقی جامعه از طریق مناسک مذهبی به افراد منتقل می شود. با این حال، پابندی به عقاید و هنجارهای مشترک ممکن است در جریان زندگی روزمره تضعیف شود؛ بنابراین، جوامع برای مقابله با نیروهای گریزازمرکز (مانند فردگرایی افراطی)، نیازمند بازسازی مستمر از طریق تحکیم تعهد به مجموعه ای از باورها و اعمال

مشترک هستند. در این بازسازی، مناسک مذهبی، نقش کلیدی ایفا می‌کنند (آرون، ۱۳۹۶، ص ۳۸۳).

۸. ۱. صیانت اخلاقی در خانواده

در محافلی که برای بزرگداشت اهل بیت علیهم السلام برگزار می‌شود، از یک سو، مردم برای حفظ حرمت این والامقامان و احترام به آنان از رفتارهای نادرست پرهیز می‌کنند و از سوی دیگر، بسیاری از کسانی که به نوعی گرفتار فسق و فجور و معصیت‌اند، ایامی مانند ماه محرم و ماه صفر را ارج نهاده، از ارتکاب گناه خودداری می‌ورزند. افزون‌بر این، در این محافل، گویندگان نیز معارف الهی و احادیث اهل بیت علیهم السلام و احکام دین را تشریح می‌کنند و مردم را به طاعت الهی فرامی‌خوانند.

پژوهش‌هایی که با عنوان «نقش روش تغییر موقعیت در تربیت اخلاقی» به سامان رسیده‌اند، نشان می‌دهند: انجام مناسک عبادی، هم‌نشینی با صالحان، پرهیز از هم‌نشینی با هواپرستان، فاصله گرفتن از موقعیت‌های زمینه‌ساز گناه و حرکت در مسیر معنویت، در رشد اخلاقی، پیشگیری از آسیب‌های اخلاقی و درمان انحرافات اخلاقی تأثیر گذارند (حسین خانی، ۱۴۰۱، ص ۲۵).

همه این عوامل در محافل جشن و سرور اهل بیت علیهم السلام تحقق می‌یابد و به صورت آرام و غیر محسوس، تأثیری بسیار و نافذ بر جا می‌گذارد؛ به گونه‌ای که موجبات ارتقای اخلاقی فرد و پیراستگی او از انحرافات را فراهم می‌کند.

از نظرگاه قرآن، اهل ایمان وظیفه دارند خودشان و اعضای خانواده‌شان را از انحرافات اخلاقی و هر چه مجازات الهی را در پی دارد صیانت کنند (تحریم، ۶). در تمثیل جامعی نیز همسران، لباس و پوشش یکدیگر خوانده شده‌اند (بقره، ۱۶۷). این تمثیل اشاره دارد به اینکه زوجین باید تن پوش روحی، روانی و غریزی هم باشند و یکدیگر را حمایت و صیانت کنند. بی‌توجهی به این وظیفه، نه تنها به کیان خانواده آسیب می‌زند، بلکه پیامدهای

گسترده‌ای برای جامعه دارد. البته بخش مهمی از این صیانت اخلاقی، غیرمستقیم است؛ بدین معنی که همسران با تأمین نیازهای روحی، روانی و غریزی یکدیگر در فضایی پاک، مشروع و بی‌منت، زمینه انحرافات را از بین می‌برند. در این راستا، حضور در محافل نورانی و معنوی اهل بیت علیهم‌السلام و بهره‌مندی از فیض محبت و ولایت اولیای الهی و هم‌نشینی با نیکان، در صیانت اخلاقی و پیشگیری از آسیب‌های اخلاقی همسران تأثیرگذار است.

نتیجه گیری

در این مقاله، راهکاری برای تقویت ارزش های اخلاقی خانواده با استفاده از ظرفیت های مراسم سوگ و سرور اهل بیت علیهم السلام ارائه گردید که از این قرار است:

سوگ و سرور دو مفهوم اساسی در تجربه انسانی هستند که در تمام جوامع و فرهنگ ها به شکل های گوناگون ظاهر می شوند. در فرهنگ ایرانی اسلامی، این دو احساس نه تنها در سطح فردی، بلکه در بستر اجتماعی و خانوادگی نیز نقش مهمی دارند. در ایران، سوگ و سرور همواره به صورت جمعی تجربه شده است و عزاداری ها و جشن ها نه تنها به عنوان واکنشی به احساسات درونی فرد، بلکه به عنوان راهی برای تقویت پیوندهای اجتماعی و خانوادگی عمل کرده اند.

مراسمی مانند عزاداری های محرم و صفر (سوگ) و جشن های اعیاد فطر و غدیر و نیمه شعبان (سرور)، نمونه هایی از این تجارب جمعی هستند که طی تاریخ تشیع حفظ شده اند.

ارزش های اخلاقی، ستون های بنیادین خانواده سالم و پویا هستند و نقشی حیاتی در شکل دهی به روابط تربیت فرزندان و ثبات بلندمدت خانواده ایفا می کنند. اهمیت ارزش های اخلاقی در ایجاد اعتماد و امنیت روانی، الگوسازی و تربیت اخلاقی فرزندان، تقویت پیوندهای عاطفی و همبستگی، ایجاد ثبات و حل تعارضات خانواده و شکل دهی هویت و شخصیت اعضای آن، انکار ناپذیر است.

ارزش های اخلاقی مانند عشق، وفاداری، گذشت و همدلی، اعتماد و صمیمیت را بین اعضای خانواده افزایش می دهند. این ارزش ها به خانواده کمک می کنند در شرایط سخت هم بسته بمانند و از یکدیگر حمایت کنند. خانواده هایی که بر اصول اخلاقی تأکید دارند، از بروز مشکلاتی مانند خشونت، بی مسئولیتی و بی احترامی در نسل بعد جلوگیری می کنند. ارزش های اخلاقی حامل فرهنگ، دین و سنت های یک جامعه هستند. خانواده با آموزش این ارزش ها، هویت فرهنگی را به نسل بعد منتقل می کند و برای حفظ میراث اخلاقی خود می کوشد.

مراسم سوگ و سرور اهل بیت علیهم السلام با تقویت ارزش‌ها و رفتارهای اخلاقی، نقش مؤثری در استحکام خانواده ایفا می‌کند. مراسم سوگ و سرور اهل بیت علیهم السلام دارای کارکردهای متعددی است؛ ظرفیت اسوه‌گزینی، هنجارها و قواعد مشترک، تقویت نقش اخلاقی والدین، بازیابی هویت اخلاق دینی، تأثیر بر سلامت روان و احساس تعلق به‌منزله اخوت دینی، شادی‌بخشی و آرامشگری و انسجام و هم‌بستگی، از جمله ظرفیت‌های مراسم سرور و سوگ اهل بیت علیهم السلام هستند که با تقویت ارزش‌های اخلاقی در خانواده ارتباط تنگاتنگی دارند.

پیشنهاد می‌شود سیاست‌گذاران فرهنگی و اجتماعی با برنامه‌ریزی مناسب، زمینه حضور هرچه بیشتر خانواده‌ها را در مراسم سوگ و سرور اهل بیت علیهم السلام فراهم آورند. برای حفظ هم‌بستگی خانوادگی در دنیای مدرن، ضروری است خانواده‌ها به‌طور فعال در مراسم سوگ و سرور شرکت کنند و این تجربیات را فرصتی برای تقویت پیوندهای عاطفی خود بدانند.

مجالس و محافل مذهبی سوگ و سرور پیشوایان معصوم علیهم السلام، به‌عنوان مصداقی از شعائر الهی، نقش مهمی در حفظ مذهب تشیع دارند؛ مجالس و محافل مذهبی سوگ و سرور پیشوایان معصوم علیهم السلام، به‌عنوان مصداقی از شعائر الهی، ثمرات فراوانی برای حفظ مذهب تشیع و گسترش ارزش‌های اخلاقی در خانواده و جامعه دارد. البته لازم است با انجام پژوهش‌هایی، ظرفیت‌های معطل‌مانده این مراسم شناسایی شود و طبق نظر کارشناسان دینی و متخصصان آشنا به مسائل خانواده، از این ظرفیت‌ها برای تحکیم و تعالی خانواده بهره‌برداری گردد.

کتابنامه

قرآن کریم.

نهج البلاغه.

ابن بابویه، محمد بن علی (شیخ صدوق) (۱۳۷۷)، معانی الاخبار، تصحیح علی اکبر غفاری، قم: اسلامی.

ابن بابویه، محمد بن علی (شیخ صدوق) (۱۳۹۷)، الامالی، ترجمه محمد علی سلطانی، تهران: ارمغان طبوبی.

آذربایجانی، مسعود، محمدرضا سالاری فر، مهدی موسوی الاصل، اکبر عباسی و محمد کاویانی (۱۴۰۲)، روان‌شناسی اجتماعی با نگرش به منابع اسلامی، قم: پژوهشکده حوزه و دانشگاه و سمت.

اربابی، حسین (۱۳۹۴)، «شعائر دینی در اسلام؛ مفهوم‌شناسی، ویژگی‌ها و کارکردها»، معرفت، ش ۲۱۱، ص ۵۹-۷۶.

آرگایل، مایکل (۱۳۸۶)، روان‌شناسی شادی، ترجمه مسعود گوهر انارکی و دیگران، اصفهان: انتشارات جهاد دانشگاهی.

آرون، ریمون (۱۳۹۶)، مراحل اساسی اندیشه در جامعه‌شناسی، ترجمه باقر پرهام، تهران: علمی فرهنگی.

بیرو، آلن (۱۳۸۰)، فرهنگ علوم اجتماعی، ترجمه باقر ساروخانی، تهران: کیهان.
پرتو، مسلم (۱۳۹۴)، «نقش جهت‌گیری مذهبی و وضعیت اقتصادی اجتماعی در تحول قضاوت اخلاقی نوجوانان دانش‌آموز»، مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی، ش ۱، ص ۱۱-۳۸.

پزشکی، یاسمین و مریم قره‌سو (۱۴۰۰)، «فرهنگ موسیقایی مجالس زنانه تهران: مطالعه موردی روضه‌خوانی و مداحی»، پژوهش‌های انسان‌شناسی ایران، ش ۲۱، ص ۷۳-۹۱.
پسندیده، عباس (۱۴۰۰)، رضایت از زندگی، قم: دار الحدیث.

- تقی‌زاده داوری، محمود (۱۳۸۵)، «بررسی کارکردهای انسانی، فرهنگی و اجتماعی مراسم سوگواری»، *اخبار شیعیان*، ش ۱۵، ص ۳۹-۴۲.
- حسین‌خانی، هادی (۱۴۰۱)، «نقش روش تغییر موقعیت در تربیت اخلاقی از منظر علامه مصباح یزدی»، *اسلام و پژوهش‌های تربیتی*، سال ۱۴، ش ۱ (پیاپی ۲۷)، ص ۵۷-۷۲.
- حکیمی، محمدرضا، محمد حکیمی و علی حکیمی (۱۳۹۴) *الحیة*، ترجمه احمد آرام، تهران: دلیل ما.
- خانیکی، هادی (۱۳۸۳)، *هویت در ایران: رویکرد سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و ادبی به هویت و بحران در ایران*، تهران: جهاد دانشگاهی.
- دورکیم، امیل (۱۴۰۲)، *صورت‌اندایی حیات دینی*، ترجمه محسن ثلاثی، تهران: تیان.
- ربانی خلخالی، علی (۱۳۷۳)، *عزاداری از دیدگاه مرجعیت شیعه*، تهران: مؤلف.
- رزازی، مریم، محسن قدمی، فاطمه عزیزآبادی فراهانی و ابراهیم حاجیانی (۱۴۰۳)، «شناسایی عوامل مؤثر بر حفظ و تحکیم خانواده اسلامی»، *مطالعات ملی*، ش ۱، ص ۵۳-۸۱.
- ری‌شهری، محمد مهدی، با همکاری عباس پسندیده (۱۳۹۴)، *تحکیم خانواده از نگاه قرآن و حدیث*، ترجمه حمیدرضا شیخی، قم: دار الحدیث.
- سالاری‌فر، محمدرضا (۱۳۹۶)، *درآمدی بر نظام خانواده در اسلام*، قم: هاجر.
- شولز، رینهارت (۱۴۰۱)، *نگاهی نو به تاریخ جهان اسلام*، ترجمه امیربهرام عرب احمدی، تهران: فرهنگ و اندیشه اسلامی.
- صارمی، حمیدرضا، احمد قاسمی و حمیدرضا عباسی (۱۳۹۴)، «درآمدی بر روان‌شناسی محیط و بررسی عوامل مؤثر بر شادی در محیط و فضاهای معماری»، *دومین کنفرانس بین‌المللی پژوهش در علوم و تکنولوژی*، استانبول، ترکیه.
- صدری افشار، غلامحسین، با همکاری نسرين حکمی و نسترن حکمی (۱۳۸۲)، *فرهنگ فارسی امروز*، تهران: کلمه.

عاملی، سیدجعفر مرتضی (۱۳۸۹)، *بزرگداشت‌ها در اسلام*، ترجمه محمد سپهری، قم: بوستان کتاب.

فربد، محمدصادق (۱۳۸۶)، *کتاب ایران: سوگواری‌های مذهبی در ایران*، تهران: انتشارات بین‌المللی الهدی.

گروسی، سعیده (۱۴۰۰)، *جنسیت، جامعه و جامعه‌شناسی*، تهران: جامعه‌شناسان.
 متقی هندی، علی بن حسام‌الدین (۱۳۷۲ق)، *کنز العمال فی سنن الاقوال والافعال*، بیروت: الرساله.

مجلسی، سیدمحمدباقر (۱۴۰۳ق)، *بحار الانوار*، بیروت: دار الحیة التراث.
 ملکوتی خواجه، اسماعیل، سیداحمد محمودی و سعیده السادات حسینی (۱۳۹۹)،
 «تأثیر قاعده حسن و قبح عقلی بر آرای اخلاقی خواجه نصیرالدین طوسی»، *پژوهش‌نامه اخلاق*، ش ۴۸: ص ۱۴۳-۱۶۲.

موسوی، اشرف السادات (۱۳۹۷)، «عملکرد نظام خانواده و بهداشت روانی اعضای خانواده»، *اندیشه و رفتار*، ش ۳، ص ۸۹-۱۰۶.

هیئت مؤلفان (۱۴۰۲)، *روان‌شناسی عمومی*، ویرایش حسین زارع، تهران: نشر دانشگاه پیام‌نور.

Heintzman, P. (2009). "The spiritual dimension of leisure experience". *Leisure/Loisir*, 33 (1): 87-107.

Karun, E. V. and Brawley, L. R. (2000). "Conceptual Coherence and Measurement". *Small Group Research*, 31 (1): 89-106.

Keyes, C. L. M. (2007). "Promoting and Protecting Mental Health as Flourishing". *American Psychologist*, 62 (2): 10-95.

Walsh, F. (2009). *Spiritual Resources in Family Therapy*. Guilford Press.

World Health Organization (1942). *Constitution of the World Health Organization*. Geneva: WHO.

References

The Holy Quran.

Nahj al-Balagha.

Ameli, Jafar Morteza (۱۳۸۰). *Commemorations in Islam*. Translated by Mohammad Sepehri. Qom: Bostan Ketab.

Arbabi, Hossein (۱۳۸۵). "Religious Rituals in Islam; Conception, Characteristics and Functions". *Marefat*, ۲۱(۱): ۵۹-۷۶.

Argyle, Michael (۱۳۸۷). *Psychology of Happiness*. Translated by Masoud Gowhar Anaraky et al., Isfahan: Jihad Daneshgahi.

Aron, Raymond (۱۳۸۷). *Basic Stages of Thought in Sociology*. Translated by Baqir Parham. Tehran: Elmi Farhangi.

Azarbaijani, Masoud (۱۳۸۷). *Social Psychology with an Attitude to Islamic Sources*. Qom: Hawza and Daneshgah Research Institute & SAMT.

Berow, Alan (۱۳۸۰). *The Culture of Social Sciences*. Translated by Baqir Sarukhani. Tehran: Keyhan.

Board of Authors (۱۳۹۳). *General Psychology*. Edited by Hossein Zare'. Tehran: Payam-e-Noor University Press.

Durkheim, Emile (۱۳۹۳). *The Early Forms of Religious Life*. Translated by Mohsen Tholathi. Tehran: Tebyan.

Farbod, Mohammad Sadeq (۱۳۸۷). *The Book of Iran: Religious Mourning in Iran*. Tehran: al-Huda International Publications.

Garosi, Sa'ideh (۱۳۹۱). *Gender, Society, and Sociology*. Tehran: Sociologists.

Hakimi, Mohammad Reza, Mohammad Hakimi and Ali Hakimi (۱۳۸۵). *al-Hayaht*. Translated by Ahmad Aram. Tehran: Dalil-e Ma.

Heintzman, P. (۲۰۰۹). "The spiritual dimension of leisure experience". *Leisure/Loisir*, ۳۳ (۱): ۸۷-۱۰۷.

Hossein Khani, Hadi (۱۳۹۲). "The Role of the Situation Change Method in Moral Education from the Perspective of Allamah Misbah Yazdi". *Islam and Educational Research*, ۱۴ (۲۷): ۵۷-۷۲.

Ibn Babawayh, Muhammad ibn Ali (Sheikh Saduq) (۱۹۹۸). *Ma'ani al-Akhbar*. Edited by Ali Akbar Ghaffari. Qom: Islamic.

Ibn Babawayh, Muhammad ibn Ali (Sheikh Saduq) (۱۳۸۸). *al-Amali*. Translated by Mohammad Ali Soltani. Tehran: Armaghan-e Tuba.

Karun, E. V. and Brawley, L. R. (۲۰۰۰). "Conceptual Coherence and Measurement". *Small Group Research*:

Keyes, C. L. M. (۲۰۰۷). "Promoting and Protecting Mental Health as Flourishing". *American Psychologist*, ۶۲ (۲): ۱۰-۱۵.

Khaniki, Hadi (۲۰۰۴). *Identity in Iran: A Political, Socio-Cultural and Literary Approach to Identity and Crisis in Iran*. Tehran: Jihad Daneshgahi.

Majlisi, Mohammad Baqir (۱۹۹۳). *Bihar al-Anwar*. Beirut: Dar al-Hayyaht al-Turath.

Malakootikhah, Ismail, Seyyed Ahmad Mahmoudi and Saeeda al-Sadat Hossaini (۲۰۱۹). "The Influence of the Rule of Intellectual Goodness and Ugliness on the Moral Opinions of Khwaja Nasir al-Din Tusi". *Ethics Studies*, ۴۸: ۱۴۳ – ۱۶۲.

Mousavi, Ashraf al-Sadat (۲۰۱۸). "The Functioning of the Family System and the Mental Health of Family Members". *Thought and Behavior*, ۳: ۸۹-۱۰۶.

Muttaqi Hindi, Ali bin Hesam al-Din (۱۹۹۳). *Kanz al-Umal fi Sunan wa al-Aqwal wa al-Afal*. Beirut: al-Risalah.

Parto, Muslim (۱۳۸۵). "The role of religious orientation and socio-economic status in the development of moral judgment of adolescent students". *Practical issues of Islamic education*, ۱: ۱۱-۲۸.

Pasandideh, Abbas (۱۳۸۱). *Satisfaction with Life*. Qom: Dar al-Hadith.

Pezeshki, Yasamin and Maryam Gharaso (۱۳۸۱) "Musical Culture of Tehran Women's Gatherings: A Case Study of Reciting the Holy Quran and Eulogy". *Iranian Anthropological Research*, ۲۱: ۷۳-۹۱.

Rabbani Khalkhali, Ali (۱۳۹۴). *Mourning from the Perspective of Shiite Authority*. Tehran: Moallem.

Rayshahri, Mohammad Mehdi; In collaboration with Abbas Pasandideh (۱۳۸۵). *Strengthening the Family from the Perspective of the Quran and Hadith*. Translated by Hamid Reza Sheikhi. Qom: Dar al-Hadith.

Razazi, Maryam; Ghadami, Mohsen; Azizabadi Farahani, Fatemeh; Hajiani, Ebrahim (۱۳۸۴). "Identifying Factors Effective in Maintaining and Strengthening the Islamic-Iranian Family". *National Studies*, ۱: ۵۳-۸۱.

Sadri Afshar, Gholamhossein; In collaboration with Nasrin Hakami and Nastaran Hakami (۱۳۸۳). *Today's Persian Culture*. Tehran: Kaleme.

Salari Far, Mohammad Reza (۱۳۸۷). *An Introduction to the Family System in Islam*. Qom: Hajar.

Saremi, Hamid Reza; Ghasemi, Ahmad; Abbasi, Hamid Reza (۱۳۸۵). "Introduction to environmental psychology and investigation of the effects of stress on the environment and architectural design". *Second International Conference on Research in Science and Technology*. Istanbul, Turkey.

Schulz, Reinhart (۱۳۸۲). *A New Look at the History of the Islamic World*. Translated by Amir Bahram Arab Ahmadi. Tehran: Culture and Islamic Thought.

Taghizadeh Davari, Mahmoud (۱۳۸۶). "Investigation of the Human, Cultural and Social Functions of Mourning Ceremonies". *Shiite News*, ۱۵: ۳۹-۴۲.

World Health Organization. (۱۹۴۷). *Constitution of the World Health Organization*. Geneva: WHO.